

UTICAJ PANDEMIJE COVID-19 NA GLOBALNU EKONOMIJU

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE GLOBAL ECONOMY

Pregledni znanstveni članak

*Prof. dr. Mirza Dinarević**

*Safeta Sarač**

Sažetak

Ovaj rad ima za cilj da prikaže sve specifičnosti i razmjere krize koju je izazvala pandemija Covid-19 svjetskoj ekonomiji. Nakon pregleda izazova koji su se pojavili zajedno sa virusom, rad nastoji ukazati na sve nedostatke u upravljanju krizom na globalnom planu. Nadalje se izdvajaju pozitivni primjeri, odnosno pojedine mjere (reforme, izmjene zakonodavstva, pojednostavljenje procedura i sl.) koje su imale dugoročne, a ne samo trenutne efekte i koje bi mogle pozitivno poslužiti u budućim kriznim situacijama.

Ključne riječi: Covid-19, globalna ekonomija, efekti Covid-19, politike i mjere.

Abstract

The aim of this paper is to try to show certain specifics and to illustrate the scale of the crisis caused by the Covid-19 pandemic in regard to the global economy. After reviewing the challenges that emerged with the virus, we try to point out the shortcomings in the management of the crisis on a global level. Furthermore, positive examples are singled out, that is, certain measures (reforms, changes in legislation, the simplification of procedures, etc.) that had long-term, not just immediate effects and that could serve positively in future crises.

Key words: Covid-19, Global economy, Effects of Covid-19, policies and measures.

** BH Telecom d.d. Sarajevo, e-mail: mdinarevic@gmail.com*

** dipl.iur., Avde Smajlovića 7, 71000, Sarajevo, BiH, safeta.sarac@gmail.com*

1. UVOD

Karakteristika ekonomija savremenih država je cikličnost, odnosno naizmjenično smjenjivanje faza ekspanzije i recesije. (Hodžić, Čejvanović, 2010) Dakle, pojava recesije i depresije nije strana za tržišne ekonomije. Ovi padovi imaju svoje uzroke. Velika ekonomska kriza 1929-1933 je primjer kako „Poremećaji mogu biti uzrokovani i ponašanjem samih nosilaca ekonomske politike (vlada)“ (Hodžić, Čejvanović, 2010a).

U ekonomskoj historiji svijeta uzroci recesije i depresije ekonomije često su bili nepredviđeni ili iznenadni događaji, egzogeni šokovi (nefinansijski i neekonomski), kao što su ratovi i prirodne katastrofe. (Praščević, 2020) Kao najpoželjnije stanje svake ekonomije uzima se „poklapanje agregatne ponude i agregatne tražnje“ (Hodžić, Čejvanović, 2010b), tako da makroekonomski poremećaji nastaju upravo u momentu kada agregatna ponuda i agregatna potražnja nisu više u ravnoteži. Dok je Velika ekonomska kriza inicirana tržišnim viškom (Pavlović, Balta, 2007), odnosno problemima na strani agregatne tražnje, recesija nastala usljed pandemije Corona-19 virusa izazvana je primarno šokom agregatne ponude (Praščević, 2020a), ali je došlo do problema i na strani agregatne tražnje, potrošnja domaćinstava se svela na osnovne životne namirnice, lijekove, zaštitna sredstva. Neki autori smatraju da je u slučaju krize izazvane virusom Corona 19 došlo do pojave četiri šoka i to: (1) šok ponude, (2) šok potražnje, (3) pad očekivanja i rast neizvjesnosti i (4) šok brzih i loših makroekonomskih mjera, kao potencijalni šok.*

Sve ekonomije (razvijene i u razvoju), doživjele su pad zbog negativnih efekata koje su izazvale mjere restrikcije na proizvodnju, finansijska tržišta, lance opskrbe, turistički sektor (turistička i poslovna putovanja) i dr. .

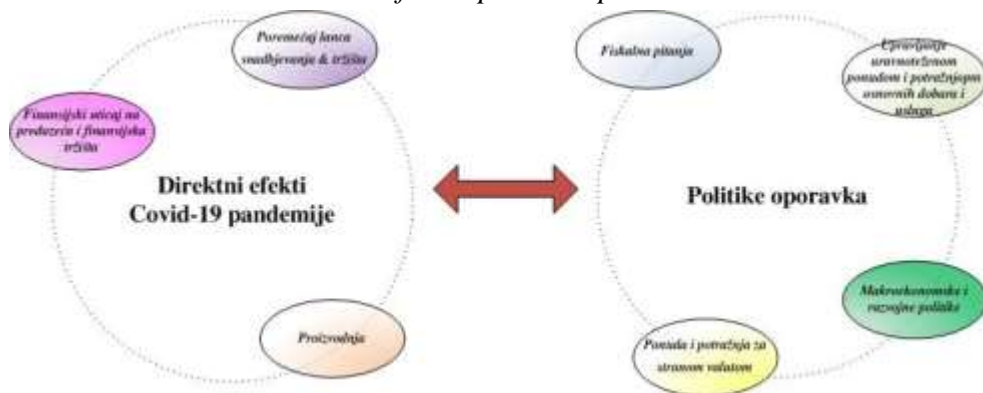
Ovaj rad je sastavljen iz tri poglavlja. Prvo se bavi direktnim efektima virusa Covid-19. Drugo naglašava politike koje je moguće primijeniti kako bi došlo do oporavka, a treći zaključcima koji proizilaze iz analize prikupljene literature, te se u konačnici daju preporuke za buduća istraživanja u ovom polju.

* V.Čavrak, “Makroekonomija krize Covid-19 i kako pristupiti njenom rješavanju”, EFZG Serija članaka u nastajanju, Sveučilište u Zagrebu-Ekonomski fakultet, br.20-02, 8

2. DIREKTNI EFEKTI COVID-19

Na slici 1. prikazani su direktni efekti Covid-19, te politike oporavka koje treba primijeniti na globalnom nivou kako bi se umanjili štetni efekti izazvani pandemijom Covid-19. Više informacija o efektima i politikama oporavka se nalaze u poglavljima 1 i 2.

Slika 1. Direktni efekti i politike oporavka Covid-19

2.1. Direktni efekti na proizvodnju

Do problema na strani agregatne ponude došlo je usljed preduzimanja mjera restrikcije, zbog čega su mnogi privredni subjekti smanjili ili potpuno obustavili proizvodnju, a samo mali broj sektora je održao postojeću ili povećao proizvodnju (medicinska oprema, lijekovi, prehrambena proizvodnja). Globalizacija je u slučaju pojave pandemije Corona-19 pokazala i svoje slabosti obzirom da su negativni efekti po globalnu ekonomiju bili veći upravo zbog velike međusobne povezanosti nacionalnih ekonomija, pa se kriza u ovom slučaju pokazala „globalnijom“ od one tokom globalne finansijske krize 2009-2010 godina*. Prvobitni epicentar virusa Corona-19 bila je kineska pokrajina Hubei, na koju otpada čak 4,5% kineske proizvodnje. Nastojanje da se širenje virusa stavi pod kontrolu (ograničenjem mobilnosti radne snage, proizvodnje, broja radnih sati i prevoza sl.) negativno je uticalo na cijelu zemlju, jednu od vodećih svjetskih ekonomija. U velikoj mjeri su trpjele i ekonomije snažno povezane sa Kinom kao

* Congressional Research Service (2021), *Global Economic Effects of COVID-19*, 4

vodećim proizvođačem poluproizvoda, elektroničke opreme, farmaceutskih proizvoda, raznih komponenti i sl., zbog čega su velike svjetske kompanije smanjile ili obustavile svoju proizvodnju. I uslužni sektor je ozbiljno pogođen usljed uvedenih restrikcija, a pogotovo turistički sektor, imajući u vidu da kineski turisti čine čak jednu desetinu svih prekograničnih posjetilaca.* U tom smislu je najviše pogođena EU kao vodeća turistička destinacija na koju otpada 40% međunarodnih posjeta. (Praščević, 2020b)

I bez pandemije predviđanja za 2020. godinu su išla u smjeru usporavanja globalne ekonomije zbog zategnutih odnosa među vodećim svjetskim silama (SAD-Kina, EU-Rusija), migrantske krize i ekoloških problema. (Praščević, 2020c) Istraživačka služba Kongresa (Kongres Sjedinjenih Američkih Država) u svom dokumentu „Globalni ekonomski učinci Covid-19“ iz novembra 2021. godine, pozivajući se na podatke Međunarodnog monetarnog fonda (engl. *International Monetary Fund*, skraćeno IMF) iz oktobra 2021 godine, navodi da je došlo do pada globalnog ekonomskog rasta od oko 3,2% u 2020.godini.* Bruto domaći proizvod (engl. *Gross Domestic Product*, skraćeno GDP) kao mjerilo ukupnog uspjeha (rasta) ekonomije jedne zemlje Hodžić, Čejvanović, 2010c), odnosno mjerilo tržišne vrijednosti svih roba i usluga proizvedenih na nivou makroekonomije jedne zemlje u toku jedne godine, zabilježio je rekordan pad u 2020. godini u gotovo svim zemaljama. U Sjedinjenim Američkim Državama je tako u 2020. godini GDP doživio najveći tromjesečni pad u posljednjih 70 godina.* Prema podacima navedenog dokumenta Istraživačke službe Kongresa*, gotovo su sve zemalje u prvom kvartalu 2020. godine zabilježile pad stope rasta GDP-a (npr. Kina - 8,7%, Njemačka - 1,8%, UK - 2,8%, EU 27 - 3,1%). U drugom kvartalu iste godine u velikom broju zemalja taj negativni trend se čak i uvećao, za razliku od Kine u kojoj je zabilježen oporavak stope rasta GDP-a za čak 10.0%, dok je veći broj zemalja zabilježio oporavak tek u trećem kvartalu 2020. godine. Zemlje EU 27 tek u prvom i drugom kvartalu 2021. godine bilježe lagani rast stope GDP-a.

* OECD (2020), *OECD Interim Economic Assessment Coronavirus: The world economy at risk*, 5

* Congressional Research Service (2021), *Global Economic Effects of COVID-19*, 4

* Congressional Research Service (2021), *Global Economic Effects of COVID-19*, 2

* Congressional Research Service (2021), *Global Economic Effects of COVID-19*, vidi tabelu na str.6 i 7

2.2. Poremećaj lanca snabdijevanja i tržišta

Lanac snabdijevanja (engl. *supply chain*), ne uključuje samo proizvođača i dobavljača, već sve aktere koji su direktno ili indirektno uključeni u ispunjavanje potreba i zahtjeva kupca, također podrazumijeva i sve funkcije-aktivnosti datih aktera (marketing, razvoj novog proizvoda, distribucija i sl.). Tako, tipičan lanac snabdijevanja uključuje: kupce i trgovce na malo (Chopra, Meindl).

Recesija izazvana pandemijom Covid-19, zbog restriktivnih mjera koje su preduzimale gotovo sve zemlje u svrhu zaštite javnog zdravlja, nazvana je „Recesijom velikog zaključavanja“ (engl. *Great lockdown recession*). Ovo zaključavanje neminovno je dovelo do poremećaja i prekida u lancima snabdijevanja, i na lokalnom i na globalnom planu, a time do poremećaja uvoza i izvoza, a u krajnjoj liniji do poremećaja međunarodnih novčanih tokova*. U ovakvoj situaciji na udaru su bile manje ekonomije obzirom da veće ekonomije imaju veća vlastita nacionalna tržišta kojima amortizuju pad izvoza.*

Pandemija je dovela u pitanje do tada uspostavljene lance snabdijevanja, te navela kompanije da preispitaju svoju proizvodnu mrežu, što bi eventualno u budućnosti moglo značiti dislociranje pojedinih proizvodnih linija, na lokacije koje su povoljnije ne samo sa stanovišta proizvodnje, već i kao tržišta.* Pozivajući se na izvještaj Biroa za ekonomske analize (engl. *Bureau of Economic Analysis*, skraćeno BEA), Istraživačka služba Kongresa Sjedinjenih Američkih Država u dokumentu Globalni ekonomski efekti Covid-19 (engl. *Global Economic Effects of COVID-19*) navodi da kompanije ipak nisu posegnule za dramatičnim promjenama u smislu promjene proizvodnih lokacija (vodeći se ekonomskom logikom, ulaganjima vrijednim stotinama milijardi dolara, te dugoročnim odnosima sa dobavljačima), već proširivanjem izvora sirovina i rijetkih materijala, diverzifikacijom mreže dobavljača i regionalizacijom lanaca snabdijevanja.*

Veliki uticaj na lanac snabdijevanja na globalnom planu imalo je zaključavanje zemalja koje predstavljaju vodeće svjetske ekonomije. Kao što

* V. Čavrak, „Makroekonomija krize Covid-19 i kako pristupiti njenom rješavanju“, EFZG Serija članaka u nastajanju, Sveučilište u Zagrebu-Ekonomski fakultet, br. 20-02, 11

* Ibid, 11

* Congressional Research Service (2021), *Global Economic Effects of COVID-19*, 43

* Ibid, 43

je već navedeno, mjere restrikcije koje su uvedene u Kini, kao primarnom žarištu virusa, a najvećem svjetskom proizvođaču poluproizvoda i komponenti, dovele su do smanjenja ili obustave proizvodnje u velikim svjetskim kompanijama koje su pretežno ili isključivo bile ovisne o nabavci istih upravo iz Kine. Ovaj nedostatak sirovina, a pogotovo poluproizvoda i komponenti nije se mogao nadomjestiti zalihama jer su iste prilično niske, a pronalazak alternativnih dobavljača za specifične sirovine, poluproizvode i komponente nije moguć u kratkom vremenu.* Zbog svega je i na lokalnom i na globalnom nivou došlo je do smanjenja proizvodnje i dostupnosti mnogih proizvoda i usluga na tržištu.

2.3. Finansijski uticaj na kompanije i finansijska tržišta

Kompanije koje se bave i proizvodnom i uslužnom djelatnošću smanjile su ili obustavile svoje poslovne aktivnosti, što je svakako uticalo na njihovu profitabilnost i izazvalo finansijske probleme. Smanjena potrošnja izazvana strahom i neizvjesnošću, dovela je do smanjenja novčanih tokova, pa su kompanije u nastojanju da izbjegnu teže finansijske probleme i u krajnjoj liniji bankrot, pribjogle smanjenju radne snage (povećanje nezaposlenosti) i smanjenu plaća radnicima. Nezaposlenost i smanjenje plaća opet uzrokuje smanjenje kućnih budžeta, pa se potrošnja dodatno smanjuje, a pogotovo proizvoda dugoročne potrošnje (nekretnine, automobili), čime kompanije koje se bave proizvodnjom i distribucijom ovih proizvoda trpe finansijske gubitke, a mnoge se zatvaraju. Finansijski problemi u koje su zapale mnoge kompanije uticala je na njihov kreditni rejting i izvršavanje obaveza prema bankama (krediti), kao i državi (porezi), pa se tako ova kriza preljeva na bankarski sektor i samu državu.*

Finansijsko tržište se pokazalo senzibilnim na tok pandemije (broj zaraženih, broj umrlih, pronalazak cjepiva, broj cijepljenih i sl.). Istraživanje „Financial development during COVID-19 pandemic: the role of coronavirus testing and functional labs“ pokazuje povezanost visoke nestabilnosti cijena dionica sa kretanjima pandemije, odnosno ovo istraživanje kroz egzaktno

* OECD (2020), *OECD Interim Economic Assessment Coronavirus: The world economy at risk*, 5

* V. Čavrak, „Makroekonomija krize Covid-19 i kako pristupiti njenom rješavanju“, *EFZG Serija članaka u nastajanju, Sveučilište u Zagrebu-Ekonomski fakultet, br.20-02, 12*

podatke pokazuje kako broj zaraženih, broju umrlih, pronalazak vakcine, te broj vakcinisanih i dr., dovode do pada ili povećanja povjerenja ulagača u trgovanje na berzama, smanjenje ili povećanje ponude novca i time na prestanak/nastavak ekonomskih aktivnosti. Jedan od zaključaka navedenog istraživanja je da su svjetske ekonomije zapale u globalnu depresiju usljed niskih finansijskih prinosa, visoke nestabilnosti finansijskih instrumenata i pada performansi na berzi. (Anser, 2021) Isto tako, Dow Jones Industrial Average Index, kao najpoznatiji indeks na Berzi u New Yorku (engl. *New York Stock Exchange*) u periodu od marta 2020-te do februara 2022-te godine je izgubio čak trećinu svoje vrijednosti. Međutim, vijesti o pronalasku vakcine i vijesti o njenoj efikasnosti, uticale su na njegov rast.* Prema izvještaju Financial Stability Board-a “*COVID-19 pandemic: Financial stability implications and policy measures taken*” finansijski sistem je u ovu krizu ušao mnogo spremniji zahvaljući reformama G-20 koje su provedene nakon globalne finansijske krize 2008. godine, što je uveliko pomoglo da makroekonomski šok bude manji.

Kao što je navedeno, finansijski problemi u koje su zapale mnoge kompanije usljed poremećaja lanaca snabdijevanja doveli su do smanjenja kreditnog kvaliteta. Bilo je za pretpostaviti da će pad prihoda u odnosu na rashode kompanija dovesti do veće potražnje za kreditima, dok su istovremeno banke pooštrile uslove kreditiranja.*

2.4. Primjena politika oporavka

Ekonomska stvarnost nerijetko je više ili manje daleko od idealne, pa čak i poželjne. Kako bi se postigla poželjna stanja u ekonomiji (ciljevi ekonomske politike), ekonomska politika se, između ostalih instrumenata, koristi i fiskalnom politikom kao skupom mjera usmjerenih na korištenje javnih prihoda i javnih rashoda. Fiskalna politika se tako sastoji od porezne politike i politike javnih rashoda. U vrijeme ekonomske depresije države koriste ekspanzivnu fiskalnu politiku smanjivanjem poreza radi povećanja potrošnje stanovništva i podsticanja investiranja. U vrijeme opasnosti od inflacije koristi se restriktivna fiskalna politika gdje se povećanjem poreza

* *Congressional Research Service (2021), Global Economic Effects of COVID-19, 13*

* *Financial Stability Board “COVID-19 pandemic: Financial stability implications and policy measures taken”, 5-7*

smanjuje potrošnja stanovništva i utiče na obim investicija. (Hodžić, Čejvanović, 2010d) Idealno stanje je postizanje balansa između javnih prihoda i javnih rashoda. U teoriji javnih finansija prepoznate su tri funkcije finansijske politike: alokacijska, distributivna i stabilizacijska. (Kešetović, Đonlagić, 2007)

Fiskalna politika se u otklanjanju ili bar ublažavanju posljedica pandemije našla pred izazovima, u smislu očuvanja privrede, ublažavanja siromaštva i pružanja pomoći zdravstvenom sektoru, u vrijeme pada fiskalnih prihoda. Vlade svih zemalja su donijele različite fiskalne mjere, među kojima su bile najznačajnije mjere poreske politike (formalne i materijalno pravne) (Kovačević, 2021). Porezni postupci su tako prilagođeni uslovima pandemije (produžetak ili skraćivanje rokova, odgoda plaćanja ili obročna plaćanja, pojednostavljenje procedure, e-usluga i sl.). Materijalno-pravne mjere podrazumijevale su proširivanje kruga poreskih izuzeća, umanjenje osnovice i umanjenje poreskih stopa. U odnosu na pojedince, mjere su se sastojale u različitim ciljanim novčanim naknadama (jednokratnim ili kratkoročnim), dodacima na plaću i osigranjem od nezaposlenosti. Prema predviđanjima MMF-a*, čak i za razvijenije ekonomije se planirao visok rast omjera između fiskalnog deficita i GDP-a u 2020-toj godini, koji bi postepeno padao u naredne dvije godine. To je značilo uvećanje javnog duga. Stanje javnog duga u kome su se zemlje zadesile u momentu izbivanja pandemije određivao je širinu prostora za poduzimanje fiskalnih mjera. Tako su zemlje Zapadnog Balkana imale male mogućnosti fiskalnog reagovanja, dok su istočnoazijske zemlje imale značajan fiskalni prostor. Razlog tome je upravo činjenica što su zapadno balkanske zemlje u krizu ušle sa jako visokim fiskalnim dugom, za razliku od istočnoazijskih zemalja koje su imale nizak i stabilan omjer duga i GDP-a.*

Objektivna analiza trenutnog stanja ekonomije determiniše program ekonomske politike (odabir ciljeva, nosilaca i instrumenata politike). Trenutno stanje ekonomije determiniše smjer budućih promjena, stabilizaciju ekonomskih tokova ili podsticanje ekonomskog razvoja. Za održavanje ili vraćanje makroekonomske ravnoteže, države pribjegavaju kratkoročnim stabilizacionim politikama, čiji su osnovni ciljevi „...spriječavanje ili

* *Congressional Research Service (2021), Global Economic Effects of COVID-19, 16-17*

* *United Nations, World Economic Situation and Prospect, New York, 2020, 56*

otklanjanje mogućih poremećaja (fluktuacija), odnosno usmjeravanje makroekonomskih agregata: ekonomskog rasta, zaposlenosti i inflacije.“ Neki autori kao četvrti agregat makroekonomske politike navode međunarodnu razmjenu (uvoz i izvoz). Efikasna makroekonomska politika dovodi do ekonomskog razvoja i ekonomskog rasta, uz punu zaposlenost i bez inflacije. Izazov koji je sa sobom donijela pandemija zahtijevao je donošenje cijelog niza makroekonomskih mjera, posebno kombinaciju mjera fiskalne i monetarne politike. Ove mjere je trebalo kombinovati sa mjerama finansijske regulacije, socijalnog osiguranja i dr. Pored mjera fiskalne politike, države su putem svojih centralnih banaka preduzimale i mjere monetarne politike, a prije svega smanjenje osnovnih kamatnih stopa (referentne, stope na devizne olakšice, stope na kreditne olakšice). Na ovaj način dat je podsticaj ekonomiji, jer su uslovi finansiranja privrede i domaćinstava postali povoljniji. Centralne banke su također nastojale stvoriti povoljniji ambijent za ekonomiju i povoljnije uslove za kreditiranje privrede i domaćinstava, tako što je finansijskom sektoru omogućena dodatna likvidnost. Evropska centralna banka je radi održavanja likvidnosti finansijskog sektora obezbijedila jeftine dugoročne kredite i ublažila uslove za odobravanje zajmova. Sistem federalnih rezervi Sjedinjenih Američkih Država (engl. *Federal Reserve System*, skraćeno FED) je tako, između ostalog, smanjio kratkoročne kamatne stope na nulu, smanjio obavezne rezerve banaka, potaknuo banke da koriste kredite iz platnih sistema FED-a, uveo hitne kreditne linije za nebankarski finansijski sektor i dr.

Ujedinjeni narodi, u dokumentu „*World Economic Situation and Prospect*“, navode da su održivi razvoj i postizanje ambicioznih ciljeva ugroženi slabljenjem produktivnosti i investiranja, što zahtijeva proaktivnu politiku. Iako makroekonomske politike trebaju biti prilagođene stanju nacionalnih ekonomija, neki principi trebaju biti zajednički. Cilj vlada ne bi trebao biti samo rast GDP-a već razvoj svih segmenta društva kroz projekte održivog razvoja (obrazovanje, obnovljivi izvori energije i sl.). Također se značajnim smatra aktivnija strukturna politika (politika zapošljavanja, dohotka i sl.). U svemu je bitna globalna i regionalna koordinacija jer se veliki problemi ne mogu riješiti na nacionalnom nivou.

Makroekonomska ravnoteža, kao idealno stanje ekonomije jedne zemlje, je situacija u kojoj su ponuda i potražnja međusobno uravnotežene odnosno balansirane, dok svako pomjeranje odnosno narušavanje balansa te

ravnoteže utiče na nivo cijena. Među faktore koji utiču na ponudu, između ostalog, ubrajaju se promjena uslova i troškova proizvodnje, nove tehnologije, državne intervencije na tržištu, dok se u faktore koji utiču na potražnju ubrajaju visina dohotka, promjena cijena, mogućnost uvoza i dr. Faktore koji utiču na potražnju možemo podijeliti na one koji su pod kontrolom nosilaca vlasti - mjere ekonomske politike (fiskalne i monetarne) i faktore koji nisu pod kontrolom su nosilaca vlasti (demografske promjene, iznenadni događaji i sl.)

Većina istraživanja s početka i tokom pandemije nisu bila optimistična u pogledu brzine ekonomskog oporavka. Nekoordinirane mjere od zemlje do zemlje su dovele su do poremećaja u kretanju usluga, roba i ljudi. Većina razvijenijih zemalja preduzela je mjere kojima se povećava potrošnja, korištenjem monetarne politike usklađene sa fiskalnim poticajima, dok su zemlje u razvoju u tom pogledu imale sužen prostor za djelovanje. Uravnoteženje ponude i potražnje se nastojalo postići povećanjem kupovne moći domaćinstava i likvidnosti kompanija tako što su centralne banke smanjivale kamatne stope i uvodile moratoriji na otplatu kredita, te uvodile kratkoročne programe rada subvencionirane od strane države. Uravnoteženje ponude i potražnje je bilo neophodno kako bi se spriječile nestašice i rast cijena. U uspostavljanju ove ravnoteže prednost se daje potražnji koju treba staviti iznad ponude, a ona bi onda ona „vukla“ ponudu.

U vrijeme kada se ekonomija nalazi u depresiji, odnosno recesiji, monetarna politika zemlje bi trebala biti ekspanzivna, a to podrazumijeva da centralne banke putem komercijalnih banaka povećavaju količinu novca u opticaju, čime utiču na povećanje potrošnje i investicijske aktivnosti. Za sprovođenje monetarne politike (ekspanzivne ili restriktivne) centralne banke koriste kvantitativne instrumente (eskontna politika, politika obaveznih rezervi, politika otvorenog tržišta i politika zlata i deviza) i kvalitativne instrumente (politika selekcije kredita, kontrola potrošačkih kredita, te preporuke i savjeti). Politikom kupovine zlata i deviza, centralna banka povećava novčani opticaj domaće valute.

Američki dolar kao konvertibilna (tvrda) valuta ima vodeću ulogu u određivanju cijena u međunarodnoj trgovini, i čini 88% globalnog prometa na deviznom tržištu. Dolar ima uticaj na obim izvoza drugih zemalja. Stoga nije iznenađenje da je dolar u martu 2020-te godine ojačao kao rezultat povećane potražnje za ovom valutom, kao sigurnom valutom. Prema stavu

IMF-a američki dolar ima veliku ulogu u oporavku globalne ekonomije. Obzirom da veliki broj zemalja obavlja međunarodnu trgovinu u dolarima, slabljenje i jačanje ove valute utiče na smanjenje, odnosno povećanje uvoza i izvoza. Već 2021 godine došlo je do slabljenja dolara, kao rezultat smanjene potražnje za ovom valutom.

Zbog potrebe finansiranja uvoza hrane, energenata i ostalih osnovnih namirnica neophodno je da vlade upravljaju svojim deviznim rezervama. U toku pandemije centralne banke su, u cilju očuvanja likvidnosti, koristile i tzv. "valutne swap-ove" (engl. *swap line*). Valutni swap je sporazum između dvije centralne banke po kome jedna centralna banka posuđuje svoju valutu drugoj centralnoj banci po fiksnoj kamatnoj stopi. Centralna banka koja posuđuje valutu centralnoj banci od koje posuđuje, u depozit daje svoju valutu, a posuđenu valutu posuđuje finansijskim institucijama u svojoj zemlji. Po završetku zajma centralne banke vraćaju jedna drugoj posuđenu, odnosno valutu datu u depozit. Ovakve sporazume je zaključivao FED sa 5, a kasnije još 9 zemalja. Također je i Narodna banka Hrvatske u aprilu 2020-te godine dogovorila sa Evropskom centralnom bankom valutni ugovor o razmjeni (kune za 2 milijarde eura), koji joj je stajao na raspolaganju u slučaju potrebe do kraja decembra 2020. godine.

3. ZAKLJUČAK

Pandemija Covid-19 je izazvala globalnu krizu, globalne poremećaje, pa je analogno tome i odgovor na krizu trebao biti globalnog karaktera. Na početku pandemije odgovor je bio usmjeren samo na aktivnosti i mjere spašavanja života i zdravlja, pa su na početku dominirale mjere restrikcije (ograničavanje kretanja ljudi i roba). Kako je vrijeme odmicalo te su posljedice pandemije pogađale sve oblasti i sfere društvenog života, tako su i države nastojale usmjeriti svoje aktivnosti i mjere. Pandemija Covid-19 je pokazala koliko procedure donošenja odluka organa i institucija moraju biti brze, efikasne i fleksibilne. Istovremeno, mjere koje se donose trebaju biti koordinirane između nadležnih organa i institucija u pogledu njihovog sadržaja, stupanja na snagu i trajanja. Brzina, efikasnost i fleksibilnost procedura, kao i koordinacija aktivnosti, potrebna je ne samo na nacionalnom nivou, već i regionalnom i globalnom nivou. Prilagođavanje procedura i blagovremeno donošenje odluka, u novonastaloj situaciji,

pokazalo se bitnim i kada su u pitanju međunarodne organizacije (IMF, Svjetska banka).

Države sa razvijenijim ekonomijama osim trenutnih, kratkoročnih mjera donosile i srednjoročne i dugoročne mjere, te reformisale mnoge oblasti rada i djelovanja (digitalizacija uprave, pojednostavljenje i skraćivanje procedura donošenja odluka, reforma radnog zakonodavstva). Države su donosile mnogobrojne makroekonomske mjere, kombinujući mjere fiskalne i monetarne politike (uz finansijsku regulaciju, intervenciju u oblasti socijalnog osiguranja i dr.). Monetarne vlasti, odnosno centralne banke su koristile raspoložive instrumente monetarne politike, politiku obaveznih rezervi, smanjenje osnovnih kamatnih stopa, kreditiranje komercijalnih banaka. Zemlje sa manjim javnim dugom mogle su voditi i ekspanzivniju fiskalnu politiku, odnosno donositi raznovrsnije mjere (formalne i materijalne prirode), kao što su: prilagođavanje poreskih postupaka uslovima pandemije, poreska izuzeća, umanjeње osnovice, umanjeње poreskih stopa i dr., te vršiti jaču intervenciju u sferi socijalne politike i tržišta rada. Države koje su članice Evropske unije su bile u prednosti obzirom da su se njihove aktivnosti koliko-toliko koordinirale od strane institucija Evropske unije, a bili su im na usluzi i evropski fondovi i Evropska centralna banka (jeftini dugoročni krediti, valutni ugovori o razmjeni). Veoma važnom se pokazala saradnja među državama, te uloga međunarodnih finansijskih organizacija (posebno IMF i Svjetska banka).

Buduća istraživanja bi se trebala fokusirati na specifične regionalne, odnosno domaće izazove i dodatne specifičnosti koje su se pojavile u kontekstu ove problematike.

LITERATURA

1. Hodžić, K., Čejvanović, F., 2010. Ekonomska politika, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd/Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli/Otvoreni Univerzitet „Apeiron“ Travnik, 146
2. Prašcević, A., 2020. Ekonomski šok pandemije Covid 19 -Prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, *Ekonomske ideje i praksa*, 37.
3. Pavlović, D., Balta, I., 2007. Uzroci Velike gospodarske krize u SAD-u i Hooverovo upravljanje krizom, *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, 1(1-2), 139.
4. Čavrak, V., 2020. Makroekonomija krize Covid-19 i kako pristupiti njenom rješavanju, *EFZG Serija članaka u nastajanju*, Sveučilište u Zagrebu-Ekonomski fakultet, 20-02, 1-19.
5. Congressional Research Service (2021), Global Economic Effects of COVID-19, 4.
6. OECD, 2020. OECD Interim Economic Assessment Coronavirus: The world economy at risk, 5.
7. Chopra, S., Meindl, P., 2013. Supply Chain Management strategy, planning, and operation - Fifth Edicion, Pearson Education, New Jersey, 2.
8. Anser, M.K. i dr., 2021. Financial development during COVID-19 pandemic: the role of coronavirus testing and functional labs, 10.
9. Financial Stability Board., 2020. COVID-19 pandemic: Financial stability implications and policy measures taken, 5-7.
10. Kešetović, I., Đonlagić, E., 2007. Javne finansije, Grin Gračanica, 29.
11. Kovačević, N.Ž., 2021. Posljedice i učinci pandemije bolesti COVID-19 na fiskalni sustav, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 58, 2, 483-499.
12. United Nations., 2020. World Economic Situation and Prospect, New York, 56.